

IKONA JEDNE IDEOLOGIJE. ŽIVOT I DJELO RUDIJA SUPEKA.

Josip Pandžić
Zagreb: Školska knjiga, 2024., 696 str.

Luka Matić <https://orcid.org/0000-0002-2322-5259>

Doktorski student
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
E-mail: matic.luka@protonmail.com

Recenzija knjige
Zaprimljeno: 1. 4. 2025.
Prihvaćeno: 2. 4. 2025.

Tehničko-tehnoški aspekti Pandžićeva djela

U jesen 2024. godine, svega tri mjeseca prije 32. godišnjice smrti Rudija Supeka (1913. – 1993.), dobili smo prvu monografiju posvećenu njegovu životu i obimnom sociološkom djelu. Autor ove monografije, koju je na 696 stranica tiskala zagrebačka Školska knjiga, je Josip Pandžić, docent na Katedri za vojnu sociologiju zagrebačkog Filozofskog fakulteta i predavač na Hrvatskom vojnom učilištu „Dr. Franjo Tuđman”. Pandžić je također izvršni urednik *Polemosa*, časopisa za interdisciplinarna istraživanja rata i mira.

Pandžićeva monografija djelo je tehnički izvedeno s osobitom pažnjom. Na, ponavljam, 696 stranica u prvom čitanju potpisnik ovih redaka izbrojio je svega nekoliko slovnih i oblikovnih grešaka. Svakome tko je ikada pripremio publikaciju za objavljivanje jasno je kakav je to podvig. Uz to, knjiga je opremljena iscrpnim kritičkim aparatom koji se sastoji od opsežnih autorovih podrubnih bilježaka, popisa literature uredno podijeljenog u kategorije korištene građe (izvori, objavljeni izvori, mrežni izvori, knjige, poglavlja u knjigama i zbornicima, članci, novinski listovi te ostali izvori) te, što je za svaku pohvalu pa i još malo iznad toga, kazala osobnih imena. Prema podacima iz *impressuma*, za to je zahvaliti autoru, uredniku izdanja Deniveru Vukeliću, lektorici Ivani Ujević, korektorici Ivi Sieber i grafičkolikovnoj oblikovateljici Tessi Bachrach Krištofić.

Knjigu su za objavljivanje preporučili recenzenti Darko Polšek i Neven Sesardić. Potonji je napisao i opsežan predgovor naslovljen „Skidanje pozlate: slučaj Rudija Supeka” koji se prostire od 9. do 67. stranice.

Nakon Sesardićevog predgovora slijedi autorov uvod, šest obrojčanih tematskih poglavlja i zaključak. Podjela knjige u poglavlja kombinira kronologiju i različite tematske okvire Supekovog djelovanja. Prvo poglavlje naslovljeno je „Kaljenje čelika” i odnosi se na razdoblje od 1933. do 1939. godine. U njemu autor tematizira Supekovu politizaciju i politički rad u međuratnom razdoblju. Drugo poglavlje nosi naslov „Totalitarni noćturno” te pokriva razdoblje od 1940. do 1949. godine. U njemu je autor tematizirao Supekovo učesće u francuskom pokretu otpora, razdoblje provedeno u nacističkom logoru u Buchenwaldu, poratno nepovjerenje prema logorašima u nacističkim logorima te reviziju tog nepovjerenja i optužbi dva desetljeća kasnije. Razdoblje Supekovog poratnog života između Jugoslavije i Francuske, dakle razdoblje u kojemu je dovršavao svoje doktorske disertacije i počeo se etabli-

rati u zagrebačkom i jugoslavenskom javnom životu (1946. – 1957.), Pandžić je obradio u poglavlju koje je naslovio „Meandri pravovjerja”.

Četvrto poglavlje, naziva „Kritika sociološkog uma” (1958. – 1989.), peto poglavlje „Sablast nacionalizma” (1964. – 1992.) i šesto poglavlje „Opozicijski konformizam” (1953. – 1993.) obuhvaćaju najdulja vremenska razdoblja. Stoga je razumljivo da su četvrto (Pandžić, 2024: 275-471) i peto (Pandžić, 2024: 475-603) poglavlje najobimnija poglavlja u knjizi. To su poglavlja u kojima je Pandžić obradio teme do kojih se vidi da mu je iznimno stalo te oko kojih se s njim, dopuštam si pretpostaviti, mogu voditi duge i plodne diskusije.

Supek kao plagijator

Važno je, iz najobimnijih poglavlja, izdvojiti potpoglavlje 4.3 naslovljeno „Akademski prečaci i stranputice”. Mimo prigovora oko načina referiranja tuđih radova u svojim djelima, Pandžić u ovom potpoglavlju jasno i precizno pokazuje da je Rudi Supek u sveučilišnom udžbeniku *Ispitivanje javnog mnijenja* (Supek, 1961) te u hrestomatijskom svesku *Herbert Spencer i biologizam u sociologiji* (Supek, 1965) prepisao dijelove teksta od stranih autora bez da je to primjereno referirao. Pandžićeva je metoda maksimalno transparentna jer je pripremio dvostupčani tablični prikaz, pri čemu u lijevom stupcu navodi plagirani tekst stranih autora, dok u desnom stupcu navodi Supekov tekst iz navedenih izdanja. Dodatan doprinos dao je Neven Sesardić u predgovoru, gdje je pokazao da je Supek u *Ovoj jedinjoj zemlji* (Supek, 1973) bez primjerenog referiranja preuzeo podatke o korištenju organofosfata u poljoprivredi i katastrofična predviđanja o uništenju okoliša u bazenu jezera Erie u Sjevernoj Americi (Sesardić, 2024: 50-51).

Iako metoda kojom Pandžić dokazuje Supekov plagijat nije sporna, jest njegov zaključak koji glasi: „... [p]rikazani slučajevi također nedvojbeno bacaju sumnju na autorstvo njegovih ostalih knjiga i znanstvenih radova...” (Pandžić, 2024: 470) kao i posljedica prosudba: „... s obzirom na tu spoznaju o razmjerima Supekovog dokumentiranog kršenja akademske čestitosti, njegovo primanje ordena Legije časti doima se krajnje neprimjerenim činom...” (Pandžić, 2024: 471).

Ako je sumnja na autorstvo Supekovih djela – njih preko četiri stotine u formi monografskih publikacija, poglavlja u knjigama, članaka u časopisima, novinskih napisa i drugih (Belan-Simić i Murati, 1994) „nesumnjiva” kao što Pandžić tvrdi, zašto nije podastro dokaze o Supekovim daljnjim plagijatima? Kao što navodi u zahvalama, Pandžić je knjigu pripremao „približno četiri godine” (Pandžić, 2024: 692). Nije li u te četiri godine mogao, da je uistinu htio, pronaći barem jedan slučaj u Supekovim znanstvenim monografijama ili znanstvenim člancima te ga dokumentirati kao što je dokumentirao njegove udžbeničke i hrestomatijske prijestupe?

Kada bih pisao u Pandžićevoj maniri, onda bih rekao da je iz njegovog korištenja naheropisa u imenu visokog odlikovanja Francuske Republike (ponavljam, na 471. stranici kaže Pandžić „Legije časti”) „očito” (Pandžić, 2024: 124) ili se barem „može (...) pretpostaviti” (Pandžić, 2024: 145) da Pandžić Supeka smatra beščasnim ili nečasnim. Međutim, u tom bih slučaju zapao u psihologizacije ili insinucije kojima se naš autor služi na referiranim stranicama, ali i drugdje u knjizi. Srećom, ne moram zaključivati iz dojma i/ili predrasude jer mi je dostupna audiosnimka predstavljanja knjige u Zagrebu 13. studenoga 2024. godine. Tamo je Pandžić zaključio: „U suštini, jako se teško suočiti s činjenicom da je takav, navodno velikan, bio – ovako, ugrubo rečeno – staljinist, ubojica, plagijator i negator hrvatskog nacionalnog identiteta.”

Supek kao ubojica

Etiketa ubojice nešto je što Supeku zajednički pripisuju Pandžić i njegov recenzent te pisac predgovora Neven Sesardić. Potonji tvrdi da „[p]ostoje vrlo jaki dokazi da je Supek bio član malobrojne organizacije odgovorne za teroriziranje, teška zlostavljanja i ubojstva zatvorenika u monstruoznim uvjetima koncentracijskog logora Buchenwalda” (Sesardić, 2024: 66). Međutim, kad Pandžić piše o tome u potpoglavljima 2.3 i 2.4 on jasno kaže da su, zbog nepovjerenja u poratnom periodu, protiv preživjelih logoraša vođena suđenja pod optužbama za suradnju s SS-om, a za koje Pandžić kaže da se mogu „smatrati staljinističkim u svojoj suštini” (Pandžić, 2024: 196). Štoviše, od 206. stranice pa dalje Pandžić je uredno dokumentirao kako se Supek zalagao za rehabilitaciju svojih logoraških drugova koji su osuđeni u jugoslavenskim tzv. Dahauskim procesima pod lažnim optužbama za neprimjereno držanje.

Vratimo se još na tren Sesardićevom snažnom zaključku. On zaključak fundira u mahom zapadnim, dakle angloameričkim i zapadnonjemačkim izvorima. Ključni su mu pritom izvori nastali u neposrednom poraću. Sesardić uopće ne dovodi u pitanje je li moguće da su zapadni narativi o logorskom komitetu kojim su upravljali komunisti u nekoj mjeri konstruirani da bi ocrnili hladnoratovske neprijatelje kapitalističkog zapada.

Dodatnu sumnju na Sesardićevu motivaciju baca činjenica da kao ilustraciju komunističkog režima u logoru koristi citat španjolskog pisca Jorgea Sempruna u kojemu ovaj opisuje kako su *crveni kapoi* likvidirali *zelene kapoe* (zelene zbog zelenih oznaka na logoraškoj uniformi, koje su označavale kriminalce) i od njih preuzeli vođenje logoraške samouprave. Zatim Sesardić navodi i kako su *crveni kapoi* likvidirali grupu Poljaka koja je po transportu iz Auschwitzta u Buchenwald htjela preuzeti logorašku samoupravu od komunista (Sesardić, 2024: 27). Iz toga, kao iz cjeline Sesardićevog pisanja (Sesardić, 2024: 15-33) dalo bi se zaključiti da je uistinu bilo riječ o nemilosrdnoj, zločinačkoj, uistinu morbidnoj skupini. Nasuprot takvoj ocjeni, pogledajmo što je o Supeku, Semprunu i radu Međunarodnoga logorskog komiteta napisao 2022. godine Ivan Ivanji (1929-2024), pisac, prevodilac, svestrani kulturni radnik i preživjeli buhenvaldski logoraš:

„Zatvorenici bliski Komitetu su preuzeli pisarnice i logorsku statistiku. Novi zatvorenici su se prijavljivali njima, oni su sastavljali dokumente. Španski pisac i komunista Horhe Semprun piše da je pri dolasku u Buchenwald naveo da je po zanimanju student, ali su ga u pisarnici ispravili: ‘Ma kakav student, studenti nikom nisu potrebni, pišem da si kvalifikovani radnik’, rekao mu je dobronamerno logoraš koji ga je uveo u evidenciju. Posle je i sam postao jedan od vodećih članova pisarnice. Potvrđujem da sam i ja imao isto iskustvo: bio sam petnaestogodišnji gimnazijalac, a upisali su da sam limarski šegrt i verovatno mi tako spasili život” (Ivanji 2022).

Supek kao tvrdokorni staljinist

Kada je riječ o etiketi staljinista, izdvojit ću samo neka mjesta čija proturječja dovede u pitanje koherentnost Pandžićeve argumentacije. U prvom poglavlju piše: „U jugoslavenskom i francuskom kontekstu Supek je nekoliko puta imao mogućnost donijeti odluke suprotne naputcima staljiniziranoga komunističkog monolita, ali to nije učinio” (Pandžić, 2024: 155). Međutim, kad pređemo u drugo poglavlje mijenja se i Pandžićeva prosudba pa kaže da su u poratnoj ocjeni Kontrolne komisije CK SKH-a „posebice (...) istaknuti Supekova svojeglavost i propusti kao uzroci njegovog

uhićenja [1942. u Parizu, op. LM]” (Pandžić, 2024: 166). Potpuno nevjerojatno za jednog *staljinista*, Kontrolna komisija CK SKH-a u svom izvješčaju ekstenzivno citiranjem na stranicama 166–167 piše:

„... kada je Supeku uslijed provale i hapšenja velikog broja naših drugova bilo rečeno od strane Partije, da privremeno prekine veze sa drugovima i napusti Pariz (...) isti to nije prihvatio već ostao da i dalje živi u Parizu (...) Takav njegov stav bio je prema odluci Partije da prekine veze, koje je imao sa svojom djevojkom, a koja je bila ruski emigrant i član poljske partije te isključena kao trockistkinja.”

Dakle, ne samo da se mladi staljinist koji nije donosio odluke suprotno Partiji oglušio o partijsku naredbu, nego je čak bio u vezi s trockistkinjom! Nepoštena Pandžićeva strategija sastoji se u tome da pošto-poto konstruira narativ o neraskidivoj povezanosti Supekovog partijskog i intelektualnog rada čak i kad za Supekov partijski rad nema adekvatnih, pouzdanih i cjelovitih izvora. A nema ih, razumije se, jer je Supek bio partijski aktivist u vrijeme dok je Komunistička partija Jugoslavije bila ilegalna organizacija koja, razumljivo, nije vodila matične knjige članstva niti sastavljala detaljne zapisnike o partijskim sastancima i aktivnostima.

Pandžićeva rekonstrukcija Supekovog političkog rada u međuratnom razdoblju ima i ozbiljniji propust. Recimo, kad tvrdi da u Kraljevini Jugoslaviji „nije postojao višestranački sustav” (Pandžić, 2024: 89). Ili kad na 127. stranici ne odbacuje spekulacije o Supekovu članstvu u KPJ-u iako na 89. stranici kao neospornu činjenicu prihvaća da je Supek član „tehničke” prvo pokrajinskog komiteta KPJ-a za Hrvatsku (Pandžić, 2024: 89), a zatim i CK KPJ-a (Pandžić, 2024: 90). Sama mogućnost da bi netko bio članom najkonspirativnije partijske službe (tehnička je umnožavala ilegalnu literaturu, falsificirala dokumente i sl.) bez da bude provjeren kao član Partije potpuno je nerealna i nemoguća.

Postoje i epizode u knjizi iz kojih je očito da je Pandžiću stalo konstruirati narativ koji je po Supeka nepovoljan i ocrnjujući. Najbolji primjer za to je odnos Supeka prema rezoluciji Informbiroa. Pandžiću je važno da Supek bude staljinist i nakon povratka u Jugoslaviju da bi mu se održala argumentacija iz poglavlja 3.3. „*Pogledi u napadu na Krležu*”. Međutim, za Supekov staljinizam nema dokaza osim njegovog članstva u KP-u (prvo Jugoslavije, zatim Francuske) 1930-ih i 1940-ih. Zato nekritički preuzima informaciju Službe državne sigurnosti SR Hrvatske od 10. rujna 1968. godine (Pandžić, 2024: 200) prema kojoj se Supek „pred jugoslavenskim (...) diplomatskim predstavnikom u Parizu izjasnio za rezoluciju IB-a”. Na istoj stranici prenosi i Supekovo kategoričko negiranje toga, uz navod da je povodom rezolucije IB-a istupio iz KP Francuske koja je rezoluciju podržala i osudila Jugoslaviju. Sam Pandžić na 202. stranici dodaje:

„Razlozi za vjerovanje da se Supek opredijelio protiv Rezolucije IB-a barem donekle pretežu nad suprotnima. Posebice zato što je inkriminirajuća informacija nastala u trenutku njegova zavođenja u operativnu obradu 1968. u povodu drugih vrsta sumnjičenja” (Pandžić, 2024: 202).

Odmah potom slijedi i izjava Anke Matić, čiji je odnos sa Supekom prožet sukobima od ranih pariških dana, a koja kategorički tvrdi da se Supek „pravilno” držao povodom rezolucije (Pandžić, 2024: 202–203). Suočen s činjenicom da protiv Supeka postoji *udbaška* konstrukcija nastala povodom studentskog pokreta 1968. godine (vidi Pandžić, 2024: 608), a u njegovu korist vlastito svjedočenje, svjedočenje Anke Matić i drugova čije je utiske Anka Matić prenosila, Pandžić se odlučuje za

„kompromisno rješenje” po kojemu je Supek „inicijalno slijedio primjer KPF-a i prihvatio teze nepobitnoga komunističkog autoriteta Staljina” jer „ono podjednako odgovara informaciji Službe državne sigurnosti i Supekovim tvrdnjama o davanju ostavke u KPF-u”. Ipak, kaže Pandžić, pristali uz ovu ili onu varijantu, „Supek se zasigurno kolebao u svojoj odluci” (Pandžić, 2024: 216).

Otkud Pandžić zna da se Supek kolebao u svojoj odluci? I na kojeg Supeka misli: na onoga kojeg mi poznajemo kao sociologa, ili na onoga kojeg je on iskonstruirao za potrebe intelektualnog i biografskog atentata koji je isporučio u ovome obimnom svesku? Kakav je to tvrdi staljinist koji malo kalkulira pa se izvuče, umjesto da pogine kao general Arso Jovanović, ili da se probije do emigracije kao Vlado Dapčević, ili barem da zaglavi na Golom otoku kao toliki jugoslavenski kolebljivci? Ne, Supek je vratio člansku iskaznicu francuskoj Partiji, vratio se u Jugoslaviju i bez imalo poteškoća uključio se u javni život.

Po povratku u Jugoslaviju Supek je, kao što je poznato, objavio knjige *Egzistencijalizam i dekadencija* (Supek, 1950) te *Psihologija građanske lirike* (Supek, 1952). Prema Pandžiću „te je publikacije rijetko spominjao poslije u radovima i intervjuima” i „one danas postoje kao podsjetnik na njegov tadašnji intelektualni i aktivistički angažman komunističkog predznaka u području kulture” (Pandžić, 2024: 224). Neka mi čitatelj dopusti ironiju, ali Supek je pred smrt odlučio potonju knjigu ponovo objaviti, neizmijenjenu s tek dodanim predgovorom drugom izdanju (Supek, 1993) vjerojatno iz eurokomunističkog srama zbog svoje staljinističke prošlosti (usp. Pandžić, 2024: 633).

Sve u svemu, negativan tip

Pandžić ne preza ni od neistina da bi Supeka prikazao kao historijskog negativca. Tako zapisuje kontrafaktualnu rečenicu: „Od početka studentskih prosvjeda [1968, op. LM], *Praxis* i KLJŠ [Korčulanska ljetna škola, op. LM] nisu tematizirali studentski pokret i Novu ljevicu” (Pandžić, 2024: 515). Razlog za to bio je, nastavlja Pandžić na istoj stranici, ugroza „koju je takav čin [podrške] mogao imati za opstanak KLJŠ-a”. Pitanje je kako onda objašnjava i ocjenjuje objavljivanje zbornika *Dokumenti* iz lipnja i srpnja 1968. godine i dvobroja za 1969. godinu (Lešaja, 2014: 136, 139) ili nastavak tematiziranja revolucije i otvaranje tematiziranja nove ljevice kroz 1969. i 1970. godinu u objavljenim člancima u časopisu.

Korčulanska ljetna škola, prema Pandžićevim spoznajama, imala je za misiju „razabiranje naprednih i nazadnih ideja te stremljenja”, u kojemu su sudjelovali domaći stručnjaci, ali i „neomarksistički filozofi poput Herberta Marcusea, Ernsta Blocha i Jürgena Habermasa” (Pandžić, 2024: 339). Zanimljivo je, međutim, da 69 stranica kasnije Habermasa navodi kao predstavnika teorije komunikativnog djelovanja kritizirajući Supeka zato što u objašnjenje „međudnosa akcije i strukture” nije uzimao u obzir radove svojih suvremenika kao što su A. Giddens, J. Habermas, G. Ritzer i M. Archer (Pandžić, 2024: 408).

Je li Habermas, dakle, neomarksistički filozof ili postmarksistički teoretičar komunikativnog djelovanja? Bez opširnije teorijske elaboracije, zdravorazumski bismo trebali odgovoriti da je moguće da je oboje. Naime, ako iole poznajemo historiju filozofije ili historiju ideja, nije nam nepoznato da mislioci protokom vremena razvijaju i mijenjaju svoje pozicije. U odnosu na temu ove knjige, što se u njoj i spominje kroz različita poglavlja, naročito su relevantni razvoji u mišljenju Karla

Marxa od spekulativnih ranih radova do akribične i empirijski metodične kritike političke ekonomije. Dakako da je onda savršeno normalno da je na 339. stranici Pandžićeve knjige Habermas neomarksist, a na 408. stranici postmarksist ili čak (implicitni) nemarksist.

Za jednog mislioca, ipak, po Pandžićevim ocjenama, nemoguće je da kroz znanstvenu karijeru i intelektualni životni put razvija svoje pozicije, biva svestranim i višedimenzionalnim i unutar sebe dijalektičnim. Problem je da je to isti onaj čovjek čijem je životu i djelu ova monografija posvećena – Rudi Supek. On je u uvodu čovjek doktrine i dogme (Pandžić, 2024: 80), da bi se u zaključku potvrdio kao „kotačić u stroju nedemokratskoga komunističkog režima” te „‘korisni idiot’ jugoslavenske komunističke partije” koji je „svojim istupima izravno i neizravno opravdavao” represiju nad neistomišljenicima službene politike (Pandžić, 2024: 636). Ipak, Pandžić prepoznaje Supekovu transformaciju za koju kaže da je tekla putem od staljinista preko titoista do eurokomunista (Pandžić, 2024: 632). Na ranijem mjestu navodi da se Supekovo „mišljenje o socijalističkoj vlasti tijekom ukupno četiri desetljeća mijenjalo od ideološkog zelotizma preko suputništva do svojevrsnog disidentstva” (Pandžić, 2024: 606), da bi raspravljajući o Supekovu konceptu *polideterminizma* (Pandžić, 2024: 409-412) jasno naveo njegove metodološke odrednice koje se nikako ne mogu svesti u *staljinističke* okvire ozloglašene *teorije odraza*. Međutim, svoju zaključnu ocjenu Supeka kao negativne pojave u našem društvu i našoj sociologiji s time nije uskladio, već ovaj ostaje jednodimenzionalni, kako sam već naveo, „kotačić u stroju”.

Naposljetku, Pandžić Supeka diskreditira i moralistički se zgražavajući nad njegovim postupcima. Najbolji primjer za to je sljedeći:

„Naime, on sudjeluje u osnivanju Ujedinjene jugoslavenske demokratske inicijative (UJDI), a mjesec dana poslije i u pokretanju njezina glasila Republika, koje je izlazilo u Beogradu. Od pokretanja tog glasila do svoje smrti Supek je izdašno, točnije gotovo potpuno, financirao njegovo izdavanje svojom mirovinom zasluženom sudjelovanjem u francuskom pokretu otpora tijekom Drugoga svjetskog rata. Supek nikada nije osjetio potrebu da u tim kritičnim trenucima tako velikodušnu financijsku pomoć pruži nekoj političkoj ili publicističkoj inicijativi u rodnome gradu Zagrebu ili drugdje u Hrvatskoj” (Pandžić, 2024: 553, kurziv dodao LM).

Pandžićeva logika ovdje navlas je ista logici anonimnog autora koji je u poznatom „Elaboratu o *Pogledima*” predbacio Supeku kritiku komunista i linije Partije umjesto da „napada recimo masone i druge neprijateljske grupacije” (*Odeljenje UDB-e za grad Zagreb*, 2001: 523). I nepotpisani zaštitnik *državne bezbednosti* 1954. godine kao i potpisani zaštitnik hrvatskog nacionalnog interesa 2024. godine odrekli su s indignacijom Supeku autonomiju ličnosti i intelektualnog stvaralaštva. Prvi u ime državno-partijskog, potonji, istini za volju implicitno, u ime nacionalno-državnog interesa i višeg cilja, pod svjetlom optužbe da je Supek davao potporu „ostvarenju nedemokratskih i neliberalnih, dakle kolektivističkih ciljeva marksizma” (Pandžić, 2024: 80; usp. i poglavlje 4). Pandžića treba, barem retorički, upitati zašto Supeku predbacuje nešto čime se sam tako rado služi? Zbog čega je Supekovo mišljenje *sub specie* socijalističke revolucije *a priori* neprihvatljivo, a Pandžićevo mišljenje *sub specie* tisućljetne težnje hrvatskog naroda za svojom državom i superiornosti liberalističkih pozicija samorazumljivo? Odgovorima, barem takvima koji bi bili koherentni i suvisli, temeljem čitanja ove monografije nemamo se pravo nadati.

Ne bi bilo pošteno Pandžićevu monografiju odbaciti kao bezvrijednu. Uz uvodne pohvale tehničkoj izvedbi, za svaku je pohvalu količina literature i arhivske građe koju je autor u pripremi ovog sveska obradio i referirao. Utoliko, ova knjiga bit će nezaobilazna prva postaja svakoga budućeg tematiziranja Supekovog intelektualnog i političkog nasljeđa, barem kao orijentir u pozamašnoj zaostavštini, sekundarnoj literaturi i arhivskim izvorima. Međutim, neutemeljeni zaključci, inzistiranje na političkim diskvalifikacijama i netrpeljivost kojima ova monografija odiše ne smiju biti prešućeni i zanemareni. Stoga se mora reći, Pandžić kritizira Supekov komunizam s pozicija liberalizma, a jugoslavenstvo s pozicija hrvatskog nacionalizma. Isto vrijedi i za njegova recenzenta i pisca predgovora, čije su političke pozicije bjelodane već desetljećima. Intelektualno je nepošteno od Pandžića da svoju poziciju maskira u znanstvenu neutralnost kada ona to nije. Ako hoćemo biti iskreni, onda moramo priznati da sravnjivanje svega što jest sa dominantnom ideološkom perspektivom ima svoje ime – *Gleichschaltung*. Supek se time nije bavio, Pandžić jest.

Literatura

- Belan-Simić, A., i Murati, T. (1994). Prilozi za bibliografiju radova Rudija Supeka. *Društvena istraživanja*, 10-11 (2-3), 307-335.
- Ivanji, I. (2022). *Međunarodni komitet logoraša: Naš dobri esesovac*. *Vreme*, 22. srpnja. <https://vreme.com/komentar/međunarodni-komitet-logorasa-ko-mi-je-spasao-zivot/>.
- Lešaja, A. (2014). *Praksis orijentacija, časopis Praxis i Korčulanska ljetna škola (građa)*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Odeljenje UDB-e za grad Zagreb. (2001). Elaborat o „Pogledima”. Prijepis službenog dokumenta Uprave državne bezbednosti, sastavljen 1. ožujka 1954. u Zagrebu. U: *Ljetopis SKD Prosvjeta*. (str. 522-535).
- Pandžić, J. (2024). *Ikona jedne ideologije. Život i djelo Rudija Supeka*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sesardić, N. (2024). Skidanje pozlate: slučaj Rudija Supeka. U: Pandžić, J. *Ikona jedne ideologije. Život i djelo Rudija Supeka*. (str. 9-69) Zagreb: Školska knjiga.
- Supek, R. (1950). *Egzistencijalizam i dekadencija. Dva eseja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Supek, R. (1952). *Psihologija građanske lirike*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Supek, R. (1953). *Psihologija modernističke lirike*. Zagreb: Barbat i Prova.
- Supek, R. (1961). *Ispitivanje javnog mnijenja*. Zagreb: Naprijed.
- Supek, R. (1965). Herbert Spencer i biologizam u sociologiji. Zagreb: Matica hrvatska.
- Supek, R. (1993). *Psihologija modernističke lirike*. Zagreb: Barbat i Prova.
- Supek, R. (1973). *Ova jedina zemlja: idemo li u katastrofu ili u Treću revoluciju?* Zagreb: Naprijed.